



تکافل، حقیقتی و رای واقعیت‌ها

پدیدآورنده (ها) : آرام، محمدرضا

میان رشته ای :: نشریه تأملات رشد :: پاییز و زمستان ۱۳۹۷ - شماره ۲

صفحات : از ۱۱۲ تا ۱۱۵

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1486564>

دانلود شده توسط : پژوهشکده بیمه

تاریخ دانلود : ۱۴۰۱/۰۲/۳۱

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.



مقالات مرتبط

- سازگاری درونی اندیشه‌ی ملاصدرا درباره‌ی نحوه‌ی حدوث نفس
- فروکاهش تقریرهای ملاصدرا از رابطه‌ی خودشناسی و خداشناسی
- آینده‌ی صنعت بیمه در کاربرد بلاک چین
- آسیب شناسی تدوین مقالات علمی، از نگاه دانشجویان دانشگاه‌های بزرگ تهران
- درآمدی بر مبانی تکافل و تأمین اجتماعی در اسلام
- میزگرد؛ چرا انقلاب؟ چرا بلاک‌چین؟
- تبیین جایگاه و نقش اربعین در ارتقای پرستیژ ژئوپلیتیکی تشیع
- از کربلا تا گوادالوپ: مقایسه‌ی الگوی پیاده‌روی‌های زیارتی در دوران همه‌گیری کرونا
- تلویزیون و تأثیرات فرهنگی در زمینه هویت گروهی و جنسیتی ایرانیان: مطالعه‌ی میان فرهنگی نظریه کاشت
- ابرویداد اربعین، جلوه‌ای از گردشگری دینی
- اولویت بندی چالش‌های پیاده‌سازی بلاک‌چین
- سرمایه اجتماعی

عناوین مشابه

- روایت زندگی از ورای گور (مروری بر زندگی نامه جدید بورخس)
- بررسی نقش مایه‌های آیکونو گرافیک از ورای دوشاهنامه بایسنقری و طهماسبی
- بررسی وضعیت تکافل در کشور مصر
- تکافل، سازوکاری مناسب برای ارائه بیمه‌های خرد در مناطق روستایی ایران
- اول تکافل اجتماعی فی الإسلام
- قرقیزستان سرزمین ورای ابرها
- متروک ماندن معاهدات بین‌المللی، ورای عهدنامه ۱۹۶۹ وین
- مدیریت عقود مشارکتی بانک‌ها براساس الگوی تکافل اصناف
- سیاست‌های فقرزدایی با محوریت تکافل اجتماعی
- دعائم الاسلام از ورای دیدگاه‌ها

محمدرضا آرام

یژوهشگر هسته حکمرانی مردم‌بنیان مرکز رشد
دانشجوی دکتری علوم سیاسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تکافل اجتماعی به معنای شناسایی نوع و میزان نیازها و مشکلات یکدیگر برای یاری چندجانبه میان افراد در جامعه مدنی است، به طوری که بخش قابل توجهی از نیازهای افراد تأمین شود. این همیاری مدنی در بستر نهادهای فعال در حوزه تکافل (مثل خانواده، همسایه، خویشاوندان، عشیره، دوستان و برادران دینی) به مثابه کمربندهای حمایتی-تأمینی پیشادولتی انجام می‌شود. کلان‌ترین لایه پیشادولتی این نظریه، نهاد اخوت و برادری عام دینی است. تکافل اجتماعی بستری بسیار مناسب برای حل معضلات مختلف اجتماعی، از جمله فقر است.

۱- نهاد «اخوت و برادری»

انسان‌ها به واسطه اعتقادات و جهان‌بینی‌های خود اشتراکات و افتراقاتی می‌یابند. اشتراک در انسان بودن کمترین میزان این اشتراک است. هرکس به واسطه انسان بودن نسبت به هم‌نوعان خود حقوق و تکالیفی دارد. در مرتبه‌ای بالاتر می‌توان از اشتراک موحدان در ایمان به خدای یگانه نام برد. با این ملاک تمامی خداپرستان و موحدان عالم از جمله اهل کتاب مشمول حقوق و تکالیفی مهم می‌شوند. در مرتبه‌ای بالاتر اعتقاد به نبوت پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله باعث ایجاد رابطه ایمانی اخوت و برادری دینی میان تمام مسلمان می‌شود. اعتقاد به امامت ائمه معصومین علیهم السلام موجب حقوق و تکالیف بیشتری در ارتباط شیعیان با یکدیگر می‌شود. تجلی‌گاه بارز این روابط را می‌توان در نهادهایی چون مسجد و هیئت مشاهده نمود. در اینجا شرط لازم صدق عنوان برادری تولد از یک مادر نیست، تنها شرط برادری، ایمان است. لذا در قرآن کریم بیان شده است که رابطه

تکافل، حقیقتی ورای واقعیت‌ها



در نظام اجتماعی تکافل، مردم عهده‌دار حفظ جهان‌های اجتماعی اطراف خود هستند

مردم بردو گونه هستند: یا برادر دینی تو هستند یا اینکه همون تو از لحاظ انسان بودن.

نه تنها در لفظ و در شعار که در عمل و تعهدهای متقابل نیز همه خواهر و برادرند. در حدیثی راوی از امام صادق علیه السلام از نحوه تعامل با غیرشیعیان می پرسد و آن حضرت رسیدگی به کارهای آنان از جمله عیادت مریض و حضور در تشیع جنازه را از وظایف شیعیان برمی شمارند.

در میان هم‌کیشان، برخی از گروه‌ها به دلیل داشتن برخی نیازها یا مشکلات خاص، در تکافل از اولویت و اهمیت بیشتری برخوردارند. مهم‌ترین این گروه‌ها عبارت هستند از: ایتام، فقرا و مساکین، سائیلین و محرومین. دستور اسلام در این زمینه، یاری‌رسانی مستقیم و چهره به چهره با فقراست. رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «صدقه دادن با دست خویش از مردن در شرایط و اوضاع بد حفظ می‌کند، و هفتاد نوع از انواع بلا را برطرف می‌سازد، و از میان دو فکت هفتاد شیطنی جدا می‌شود که همگی اقدام‌کننده به صدقه را به ترک آن فرمان می‌دهند.» [۲] دلیل تأکید بر صدقه دادن با دست خود، موضوعیت داشتن ارتباط مستقیم در جریان کمک‌رسانی است. مهم‌ترین کارکردهای رسیدگی بلاواسطه به فقرا عبارت است از اینکه اولاً در اثر مقایسه، فرد خیر با محدود شدن دامنه و گستره خواسته‌ها و تمایلاتش، احساس رضایت و آرامش در مورد داشته‌های خود داشته باشد. ثانیاً فرد نیازمند را تا سرحد بی‌نیازی یاری می‌رساند. ثالثاً بسیاری از نیازهای غیرمادی و عاطفی فرد نیازمند را تأمین می‌کند. رابعاً امکان شناسایی نیازمندان واقعی از غیرواقعی و فهم مقدار و نوع نیاز هر فرد نیازمند آسان‌تر می‌گردد. همچنین می‌توان از مکان‌ها و زمان‌های خاص رسیدگی به فقرا در اسلام سخن گفت. موسم حج و زیارت مهم‌ترین

میان مؤمنان چیزی جز رابطه برادری نمی‌تواند باشد (الحجرات: ۱۰) [۱]؛ برادرانی که در قبال فقریکدیگر احساس مسئولیت می‌کنند.

۱-۱. همونان

حضرت علی علیه السلام در عهدنامه مالک اشتر مردم را به دو گروه تقسیم می‌کنند: «مردم بردو گونه هستند: یا برادر دینی تو هستند یا اینکه همون تو از لحاظ انسان بودن». بنابراین نباید با احدی تعامل حیوان‌گونه و سودجویانه داشت. در نتیجه این نوع نگاه انسان‌دوستانه و برادرانه به دیگران است که در هنگام توزیع اولیه منابع و امکانات، همگان رفتاری منصفانه خواهند داشت و شکاف میان دارا و ندار یا کارفرما و کارگر به پایین‌ترین سطح ممکن خواهد رسید.

۲-۱. موحدان و اهل کتاب

«اسلام دستور به قطع رابطه با دیگران نمی‌دهد، بلکه در شرایط دشوار دستور به تکافل با آن‌ها را می‌دهد، چراکه اسلام به بالاتر از اختلافات و تفاوت‌های دینی نگاه می‌کند و افق دید اسلام در سطح انسانیت است.» پس از اشتراک با کافران و مشرکان در انسان بودن، نوبت به اشتراک بر سر اعتقاد به خدای یگانه می‌رسد. قرآن کریم هم مسلمانان را دعوت به تعامل و همیاری با اهل کتاب می‌کند و برخی از آن‌ها را به خاطر امانت‌داری می‌ستاید. حتی ازدواج با زنان اهل کتاب و متکفل شدن امور آن‌ها هم جایز شمرده شده است. (المائده: ۵).

۳-۱. عموم مسلمانان

اسلام تمام مسلمان‌ها را به حکم یک خانواده می‌داند و همه را خواهر و برادر یکدیگر خطاب می‌کند؛ آنان

اوج رابطه اخوت و برادری و مسئولیت‌های

متقابل ناشی از آن در تعاملات میان شیعیان

مشاهده می‌شود.

امام باقر علیه السلام از یکی از شیعیانشان می‌پرسند: «برادری شما تا این حد رسیده

است که یک نفر بیاید و دستش را در کیف پول برادر دینی خود بکند و آنچه نیاز دارد بردارد، و دستش را نگیرند؟ من گفتم: من چنین رسم و آیینی در میان برادران دینی ندیده‌ام. امام باقر علیه السلام فرمودند: پس هنوز به برادری کامل نرسیده‌اید».

۲- عراق، تکافل و فقرزدایی

کشور عراق را می‌توان به دلیل ساخت اجتماعی آن نمونه نسبتاً موفق در ارزیابی نقش تکافل در فقرزدایی از این کشور بررسی کرد. کشور عراق یکی از نمونه‌های بارز کشورهای در حال توسعه است که از چند جهت دچار عقب ماندگی و کندی روند توسعه شده است. عراق از سال ۲۰۰۰ تاکنون درگیر دو جنگ مهم بوده است: اول، حمله آمریکا به عراق. عراق رسماً هشت سال در اشغال نیروی‌های آمریکایی بود. طی اشغال عراق از سال ۲۰۰۳ تا سال ۲۰۱۱ به نقل از پروژه شمارش اجساد عراقی (IBC) ۱۱۴۷۳۱ نفر غیرنظامی به طرز خشونت‌بار کشته می‌شوند. در خلال این جنگ ضمن نابودی بخش وسیعی از زیرساخت‌های این کشور، بخش قابل توجهی از نخبگان علمی و سرمایه‌های انسانی عراق هم به قتل می‌رسند که ضربه سنگینی به توسعه این کشور وارد می‌شود. در عراق تا سال ۲۰۰۷ سوء تغذیه کودکان به ۲۸ درصد رسید؛ و گزارش‌ها حاکی از آن بود که حدود ۶۰ تا ۷۰ درصد از کودکان عراقی دچار مشکلات روانی شده‌اند. دوّم، جنگ عراق با داعش. عراق از سال ۲۰۱۴ تاکنون درگیر جنگ با گروه تکفیری-تروریستی داعش است. این جنگ بخش زیادی از سرمایه‌های اقتصادی و انسانی این کشور را نابود کرده است.

زمان‌ها و مسجد و حسینیه مهم‌ترین مکان‌های رسیدگی به فقرا محسوب می‌شوند.

در نهاد مسجد امام جماعت نقشی محوری و واسط در فقرزدایی ایفا می‌کند. در نتیجه، در محله‌های جامعه اسلامی با محوریت مسجد و امام جماعت از یک سو مؤمنین آبرومند مشکلات مالی خود را به او انعکاس می‌دهند و از سوی دیگر مؤمنین متمکن امام جماعت را امین خود قرار داده و کمک‌های مالی خود را به او می‌سپارند. امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: «در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله مسجد، جایگاه استراحت شبانه فقرا بود.» مساجد همچنین به مثابه نهاد تعلیم و تربیت دینی و غیررسمی می‌توانند با تعلیم سبک زندگی صحیح به مؤمنین از افتادن آن‌ها به دام فقر غیرمادی پیشگیری کنند.

۱-۴. شیعیان

اوج رابطه اخوت و برادری و مسئولیت‌های متقابل ناشی از آن در تعاملات میان شیعیان مشاهده می‌شود. خلاصه این رابطه را می‌توان در مفهوم «مواسات» فهم کرد. مواسات به معنای شریک و سهم دانستن کسی با خود در مال و مضایقه نکردن آن از او است. امام علی علیه السلام درباره اهمیت مواسات می‌فرمایند: «نظام برادری با هیچ چیزی به اندازه مواسات پایدار نمی‌ماند.» در جای دیگری تکافل فردی و مواسات را به عنوان ویژگی‌های سامان بخش دین یاد می‌کنند. [۳] رفع فقرمادی با کمک‌های بلاعوض کمترین موضوعی است که در این رابطه به آن پرداخته می‌شود. امام باقر علیه السلام فرمودند: «از جمله حقوق مؤمن بر برادر مؤمنش این است که گرسنگی او را سیر کند و پوشاک او را تأمین کند و از گرفتاری نجاتش بخشد و بدهی‌اش را بپردازد و هنگامی که بمیرد سرپرستی خانواده و فرزندانش را عهده‌دار شود.»



هر جنس، سن، نژاد، ملیت و حتی دین و مذهب با گرایش‌های گوناگون فکری، فرهنگی، مذهبی و سیاسی حضور دارند. حتی برخی افراد دارای معلولیت جسمی با ویلچر و عصا در این آیین شرکت می‌کنند.»

این زائران به‌طور متوسط و در مجموع حدوداً هفت روز مشغول پیاده‌روی و اقامت در کربلا و مسیرهای منتهی به آن می‌شوند. هرچند آمار دقیقی در مورد هزینه‌هایی که مردم در این مراسم متکفل می‌شوند وجود ندارد، با در نظر گرفتن ۲۰ هزار تومان متوسط هزینه‌ای که روزانه برای هر کدام از این زائران می‌شود، به مبلغی بیش از ۳۰۰۰ میلیارد تومان می‌رسیم. به‌طوری‌که می‌توان ادعا کرد که هیچ دولتی به‌تنهایی قادر به اداره و تأمین امکانات کافی برای این اجتماع عظیم بشری نیست. تخصیص امکانات و مزایا نه بر اساس میزان دارایی‌های افراد بلکه بر اساس انصاف افراد به صفت زائر صورت می‌گیرد. لذا فقیرترین افراد و غیرمسلمانان هم در این راهپیمایی شرکت می‌کنند.

این نوع از رابطه میان افراد در ایام اربعین حسینی در کشور عراق مصداقی عینی از تکافل محسوب می‌شود. با گسترش این فرهنگ به باقی مکان‌ها و زمان‌ها می‌توانیم شاهد نوع جدیدی از تعاملات و مناسبات غیرپولی میان افراد باشیم که در آن فقری وجود نداشته باشد.

شکل‌گیری این نوع از مناسبات و تسری آن به دیگر ایام و امکانه، نویدبخش ظهور آن دولت کریمه‌ای است که در آن هیچ فقری یافت نمی‌شود. دولتی که در آن به جای فقرا، ثروتمندان آواره کوچه‌ها و خیابان‌ها برای پیدا کردن یک فقیر هستند تا واجبات مالی خود را به او پرداخت نمایند.

پی‌نوشت

- [۱]. «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ»
- [۲]. «الَّذِينَ هُمْ بِالْبَيْتِ تَقَىٰ مِثْقَةَ السَّوَابِ وَتُدْفَعُ سَبْعِينَ نَوْعًا مِنْ أَنْوَاعِ الْبِلَاءِ وَتُنْفَكُ عَنْ لَحْيَيْنِ سَبْعِينَ سَنَةً»
- [۳]. «يُنظَّمُ الَّذِينَ خَضَلْتَانِ إِضَافَتِكُمْ مِنْ نَفْسِكُمْ وَ مَوَاسَاةُ إِخْوَانِكُمْ»

نهادهای دولتی در کشور عراق عموماً فاسد و بهره‌کش هستند. این کشور در رتبه‌بندی شفافیت و فساد از ۱۶۷ رتبه، در جایگاه ۱۶۱ در میان کشورها قرار دارد. تعطیلی پارلمان و تظاهرات عمومی علیه فساد در کشور عراق بارها و بارها تکرار شده است که خود گواهی بر عمق این فاجعه است.

۲-۱. اربعین: نمونه بارز فرهنگ تکافل

مردم کشور عراق با برخورداری از خانواده‌های گسترده و با ابتدای به نظام عشیره‌ای توانسته‌اند، علی‌رغم وجود موانع و مشکلات فراوان ناشی از توسعه‌نیافتگی، بر بخش زیادی از آن‌ها فائق شوند. به دلیل وجود لایه‌های تکافل در این نظام اگر یک فرد دچار فقر و تنگدستی شود احساس تنهایی نمی‌کند، هرچند که دولت آن‌ها فاسد و نهادهایش بهره‌کش باشد.

حضور بیست و دو میلیون زائر از ۸۰ کشور دنیا در ایام اربعین حسینی را به عنوان یکی از بزرگ‌ترین اجتماعات بشری در طول تاریخ یاد کرده‌اند که این جمعیت ده برابر شرکت‌کنندگان در مراسم حج است. پذیرایی از این زائران و اسکان آن‌ها اولاً به‌صورت کاملاً مردمی و داوطلبانه ثانیاً به‌صورت رایگان و بدون هیچ منتهی انجام می‌گیرد. این امر تا حدود زیادی مدیون نظام عشیره‌ای عراق است به‌طوری‌که ۷۰۶۰ موبک را در سال ۱۳۹۴ در مسیرهای منتهی به کربلا برای پذیرایی و اسکان زائران به‌طور کاملاً خودجوش راه‌اندازی کرده‌اند. موبک‌ها سازمان‌های مردم‌نهادی هستند که متولی برگزاری مراسم عزاداری مذهبی هستند و در ایام اربعین در مسیرهای منتهی به کربلا ارائه انواع خدمات رفاهی، بهداشتی، غذایی، واکس زدن کفش‌ها، ماساژ بدن و پاهای، تعمیر وسایل و دیگر موارد، می‌پردازند. «اعتقاد به فضیلت بسیار زیاد زیارت امام حسین علیه السلام به خصوص در اربعین و جایگاه زائران آن حضرت باعث رقابت هرچه بیشتر و بهتر صاحبان موبک‌های مختلف و ارائه‌دهندگان خدمات برای جلب نظر زائران شده است. در این مراسم افراد از